

Nicole des Bouvrie

Diagnose van de moderne filosoof

Waarom filosofen gek zijn

DAMON

Inhoud

Intake	9
Diagnoses	
1 - Autisme	25
2 - Waanstoornis	37
3 - Psychose	49
4 - Depressie	59
5 - Anorexia nervosa	71
6 - Hypochondrie	83
7 - Narcisme	95
8 - Geslachtsidentiteitsstoornis	105
Prognose	117
Bibliografie	131
Noten	135

Intake

Welkom bij dit intakegesprek. Fijn dat je er bent. Voordat we in zullen gaan op jouw achtergrond en de reden waarom je op zoek bent naar een diagnose van de moderne filosoof, zullen we eerst wat zaken moeten verhelderen. Waarom zijn we hier? Waarom is het belangrijk om jou als filosoof aan een diagnose te onderwerpen? Maar ook moeten we verduidelijken wat de rol van de diagnosticus is.

Het is nogal wat om het traject van diagnostisering in te zetten. Dat vergt meer dan enkel het doorlopen van de verschillende onderdelen van een diagnose – de bijbehorende definities, anamneses, diagnoses en uiteindelijk de aanbevelingen die daaruit voortvloeien. Die zijn namelijk alleen betekenisvol wanneer de doelstelling en de voorwaarden duidelijk zijn. Een diagnose is gebaseerd op een heel specifiek kader, en dat zullen we tijdens dit intakegesprek duidelijk proberen te krijgen. Hopelijk kunnen we binnen de beperkte ruimte die we hier hebben, een beetje duidelijkheid creëren over de manier waarop we in deze sessies te werk zullen gaan, en vooral ook waarom we dat gaan doen.

Daarom zullen we bij het begin moeten beginnen, namelijk bij de filosofie zelf. Ondanks dat alle filosofen welkom zijn, waaronder ook iedereen die zich als ‘denker’ of ‘filosoof’ kwalificeert, draagt het begrip ‘filosofie’ toch ook een hoop bagage met zich mee. Elk werk dat zich bezighoudt met filosofie, lijkt wel op dezelfde manier te beginnen. Ondanks dat het een van de oudste begrippen is, of misschien wel

daarom, is 'filosofie' een begrip dat nog altijd om een uitleg vraagt. Daarbij wordt teruggegrepen op de geschiedenis van dat begrip, om iets te kunnen zeggen over de toekomst of tenminste het heden. Dat op zich, zo zou je kunnen bear- gumenteren, is al waanzinnig genoeg om een boek over vol te schrijven. Die waanzin is niet te vermijden, zo zullen we zien wanneer we de filosofie van dichterbij gaan bekijken. De filosofische realiteit is doordrongen van een verhouding met dat wat aangeduid wordt als 'gek'. En om die te kunnen di- agnoscieren, is het belangrijk om bij het begin te beginnen. Bij de oorsprong van de filosofie, om te laten zien dat daar het fundament van de waanzin al gelegd is. Verankerd in de waanzinnige bewegingen die filosofen eeuwenlang hebben herhaald, ligt echter ook een kritiek op de huidige samenle- ving die steeds meer waarde hecht aan de diagnose, aan het label dat een onderscheid maakt tussen het normale en het afwijkende.

Vragend naar de oorsprong van het woord filosofie, ko- men we waarschijnlijk veel dichterbij het woord dat een synoniem is van 'filosofie': wijsbegeerte – het begeren van wijsheid. Want wat is dat eigenlijk, liefhebben en het lief- hebben van wijsheid in het bijzonder? Hoe kunnen we dat liefhebben begrijpen zonder de daarbij komende blindheid, de gehechtheid en alles wat er zoal bij verliefdheid komt kij- ken in ogeschouw te nemen? Want al deze zaken zijn van toepassing op de filosofie. Het willen bezitten van datgene wat we liefhebben, en door het te bezitten de geliefde tegelij- kertijd weer te verliezen. Het besef dat de afstand die tussen jezelf en het object dat je liefhebt bestaat aan de ene kant de reden is dat de liefde kan groeien, maar dat die afstand aan de andere kant zorgt voor frustratie en gemis. Filosofie is dus veel meer dan kennis of wijsheid, ze is een houding, een methode die zich toelegt op het benaderen van datgene wat voorbij gaat aan kennis. Het gaat erom één te worden met wijsheid, en jezelf te verliezen in die 'daad'.

Deze definitie van filosofie als het 'liefhebben van wijs- heid' gaat al terug tot Socrates, die zich ermee af wilde zet- ten tegen de sofisten die hun kennis als handelswaar hadden

aangemerkt. De sofisten boden namelijk niet alleen kennis en welbespraaktheid te koop aan, ze gaven daarmee ook een bepaalde indruk over wat wijsheid was. Volgens hen was het enkel van belang een goede leermeester te vinden en je zou verzekerd zijn van roem, eer en overtuigingskracht. Maar dat was volgens Socrates niet de bedoeling – wijsheid ligt volgens hem, en de hele Westerse filosofie die in zijn voetsporen is getreden, niet verborgen in het weten van bepaalde zaken die je kunt leren door een leraar na te praten. Het denken is iets dat voorbij gaat aan feiten. Het is iets dat ondernomen moet worden, dat een actieve houding vereist. Een vorm van contemplatie, reflectie op hetgeen je doormaakt waardoor je tot meer inzicht komt. Een leerweg dus, waarvoor een leraar gevonden kan worden, maar het uiteindelijke doel ligt in de verlichaming van de ideeën die je aangereikt krijgt. Het zelf doen dus, niet het nadoen van anderen. Filosofie kan dus wel opgevat worden als een verlichaming van ideeën. Dat betekent ook direct dat je eigen leven verweven raakt met wat je denkt. Filosofie is dus meer dan het zoeken naar kennis en het aanbieden daarvan, maar kan veel meer gezien worden als een verlichaming, een houding waarbij reflectie en denken tot uitgangspunt van het leven worden. Het maakt dat denken en het leven zelf altijd verweven is met de werkelijkheid van de ervaring.

Wie beweert dat filosofie enkel een theoretische aan gelegenheid is, zou nog eens beter moeten kijken naar de voorbeelden die te vinden zijn in de geschiedenis van de filosofie. In het boek *Sterven voor een idee* brengt filosoof Costica Bradatan een aantal van die voorbeeldfiguren naar voren, en analyseert hij hun leven en de keuzes die ze maken. Want het leven en het werk dat filosofen (en schrijvers) nalaten is met elkaar verweven. “Het zelf van een auteur is het resultaat van het werk dat hij produceert en van de ideeën die hij erop nahoudt.”¹ Of, wanneer we de Franse filosoof Pierre Hadot aan het woord laten, die het fundament heeft gelegd van onze hedendaagse opvatting van filosofie als levenskunst, dan begrijpen we dat filosofie een reeks “geestelijke oefeningen” is, die tot doel hebben om te komen tot “een soort zelfvorming, of

paideia, wat leren hoe te leven is.”² Filosofie is dus een heel aparte tak van sport, niet te verwarren met andere vormen van wetenschap waar het vergaren van kennis centraal staat. Filosofie is niet iets dat de filosoof zomaar achterlaat wanneer hij zijn werkkamer verlaat. Hij neemt haar mee waar hij ook gaat, zij komt tot uiting in alles wat de filosoof doet, of niet doet.

Maar als de filosofie werkelijk een reeks geestelijke oefeningen is die erop gericht zijn een goed en gebalanceerd leven te kunnen leiden, waarom is de filosoof dan zo vaak depressief, afwijkend in zijn gedrag, of wat we in de volksmond wel ‘waanzinnig’ noemen? Harde cijfers zijn niet echt voorhanden, maar als we alleen al kijken naar de levens van de ‘grote namen’ uit de filosofie en kunstwereld zien we verrassend vaak dat ze eindigen met zelfmoord of in het gekkenhuis. Friedrich Nietzsche als grote voorbeeld natuurlijk, maar er zijn nog talloze anderen die we van dichtbij zouden kunnen bekijken – Cantor, Deleuze, Plath. Hoe kan het dat degenen die de houding en inhoud van de geest zo diepzinnig onderzoeken, uiteindelijk ten onder gaan aan de consequenties van dat onderzoek? In dit boek staat niet de vraag centraal hoe waanzin wordt ervaren door filosofen en denkers, en hoe de twee verweven zijn.³ Ook zal hier weinig ingegaan worden op de sociale omstandigheden en geschiedenis waarin de termen ‘waanzin’ en ‘ziekte’ worden geschapen en opgelegd.⁴ In plaats daarvan wordt de vraag geopperd hoe de filosofie als levenskunst verschillende elementen van de waanzin aan zichzelf heeft opgelegd, en hoe filosofen als uitoefenaars van deze tak van sport daardoor hun geestesgesteldheid op de proef stellen. En wanneer die ‘waanzin’ zo natuurlijk is voor de filosoof, kunnen we dan de indeling van de huidige psychiatrische wetenschap nog wel volgen als een manier om een oordeel te vellen over wat normaal is, zowel binnen de filosofie maar ook daarbuiten? Daarover later meer.

Eerst is het zaak te kijken waarom de diagnostische noodzaak uit de filosofie zelf naar voren komt. Waarom staat de geestesgesteldheid van de filosoof zo op het spel? En waarom is dat bij een denker meer het geval dan bij anderen?

Aan de ene kant heeft de verweving van het denken en het leven van de filosoof hiermee te maken. Stel dat een wetenschapper

experimenten afrondt waar hij jarenlang aan heeft gewerkt. En dan blijkt dat hij niet kan aantonen dat zijn oorspronkelijke hypothese correct is. Dat is een grote tegenslag. Maar in de wetenschap geldt ook dat het aantonen dat iets *niet* waar is, net zo belangrijk en moeilijk is als het tegenovergestelde. Bovendien is hierdoor niet het eigen leven van de wetenschapper opeens mislukt. Er is minder roem, wellicht worden er nu geen grote prijzen in de wacht gesleept, maar er is wel iets ontdekt. Hoe anders is dit in de filosofie, waarbij een knelpunt, een foutieve aanname of een verkeerde gedachtegang funest kan zijn voor niet alleen een theorie, maar ook het leven van de filosoof dat daaraan verbonden is. De verbondenheid van leven en denken, juist omdat het denken wordt geleefd en niet los van het leven zelf staat, is dus een belangrijke factor.

Daarnaast hebben de methodes die de filosoof in zijn denken hanteert hier ook alles mee te maken. Een van de basismanieren om filosofisch gezien tot inzicht te komen, is om onderscheid te maken tussen schijnbaar verweven zaken. Dit kunnen we heel duidelijk zien bij Aristoteles, die vaak de grondlegger van de dialectiek genoemd wordt.⁵ Bij de dialectiek wordt vaak de nadruk gelegd op het bestaan van tegenstellingen, maar eigenlijk ligt de grondvorm nog een stuk essentiëler: het gaat om het principe van het maken van onderscheid tussen verschillende dingen, die je dan vervolgens met elkaar kunt vergelijken. Immanuel Kant bracht in zijn werk *Kritiek van de zuivere rede* naar voren dat het maken van onderscheid tussen verschillende dingen een essentieel onderdeel is van de menselijke rede. Het is namelijk helemaal niet zo vanzelfsprekend om een appel met een peer te gaan vergelijken, pas als je inziet dat ze beide vruchten zijn die aan bomen groeien, we ze allebei herkennen als objecten in de werkelijkheid, als vruchten, als hebbende een ronde vorm, dan pas kunnen we ze ook gaan vergelijken. En al die observaties over de appel en de peer zijn uiteindelijk beslissingen en conventies die in de menselijke, zuivere rede hun grondslag vinden. Filosofie als een geestelijke oefening die helderheid en inzicht verkrijgt door het maken van onderscheid tussen verschillende dingen, is dus een zuiver menselijke aangelegenheid. Met vragen die al sinds mensenheugenis

gesteld worden, en waar vaak nog geen sluitend antwoord op geformuleerd is. Het maken van een onderscheid is een van de manieren waarop de mens helderheid probeert te krijgen. Een methode die wellicht niet de allerbeste is, maar doordat ons leven doordrenkt is van het maken van onderscheid, bij het beslissen dat we het beste op de stoep kunnen blijven staan als er een auto over de straat op ons af komt, maar dat dat niet het geval is wanneer een beer datzelfde doet. We zijn continu bezig met het maken van onderscheid, en door de wereld in te delen in categorieën en verschillende groepen, hebben we allerm minst de illusie dat alles wat overzichtelijker en behapbaarder wordt. En zo zullen ook de psychiaters gedacht hebben, toen ze meer begrip wilden krijgen voor de mentale aandoeningen die de mensheid bezighoudt. Door verschillende aandoeningen van elkaar te onderscheiden, maakten ze het mogelijk om veel preciezer naar specifieke symptomen en oorzaken te verwijzen.

Maar ook speelt het lichaam van de filosoof hierbij een rol. Het lichaam is namelijk niet enkel een fysiek onderdeel van mijzelf. Het is meer dan zomaar een biologisch lichaam, maar geeft ook een bepaalde betrokkenheid tot de wereld om mij heen weer. Naast het biologische lichaam kunnen we het hebben over het intentionele lichaam, dat het lichaam betekenis geeft als subject en dat aan de ene kant tot de wereld behoort, maar zich ook altijd al tot die wereld verhoudt. Het lichaam neemt dus een dubbelrol in.⁶ Het lichaam is de plek waarop de filosofische houding wordt verwezenlijkt, waar het een verhouding met de wereld aangaat.

Wanneer we het onderscheid van de psychiatrie gaan toepassen op filosofen, moeten we wel in de gaten houden dat de vraag die hier centraal staat een heel specifieke groep mensen betreft, namelijk diegenen die zich met die misschien wel fundamenteel onoplosbare vraagstukken bezighouden. Mensen die niet gericht zijn op het vinden van passende antwoorden op de vragen die hun eigen leven beïnvloeden, maar om het leren begrijpen van de structuren van het denken zelf. Het gedrag dat deze mensen laten zien, dat geen afzonderlijk deel is maar een onderdeel vormt van hun leven en gezien kan worden als een verlengstuk van hun eigen filosofie, wordt hier onder de

loep genomen. Wat voor gedrag laten ze zien, en wanneer we deze zouden diagnosticeren aan de hand van de definities die ons aangereikt worden in de vorm van de mentale aandoeningen van tegenwoordig, hoe komt de moderne filosoof er dan vanaf? In deze vraag liggen verschillende problematische zaken verscholen, die eerst nader bekeken moeten worden. Namelijk: wat zijn dat voor psychiatrische definities, wat is een ‘moderne filosoof’ en wat kan er bereikt worden met een diagnose van de moderne filosoof?

De DSM-5

Ondanks dat filosofie gekenmerkt wordt door het maken van onderscheiden om tot een duidelijker begrip te komen, betekent dit niet dat er niet ook een bepaalde balans gevonden moet worden bij dit maken van onderscheid. Alles op één hoop gooien zal het begrip niet ten goede komen, maar dingen proberen inzichtelijk te maken gebaseerd op enkel een eenzijdig deel van een betekenis of een te nauwe opvatting, kan ook het begrip schaden.

In dit werk wordt ingegaan op verschillende geestestoestan- den en hoe deze een onderdeel vormen van de werkelijkheid van filosofiebeoefenaars. In onze huidige samenleving is het inzichtelijk maken van abnormale, afwijkende geestestoestan- den een commerciële aangelegenheid geworden. Er is door de Amerikaanse Psychiatrische Vereniging een boek uitgebracht, de zogenaamde “DSM”⁷, waarin een classificatie is opgenomen die een standaard is geworden onder psychiaters van over de gehele wereld. Dit betekent echter niet dat de begrippen en in- deling van de DSM buiten discussie staan, vandaar ook dat er eens in de zoveel tijd een nieuwe uitgave wordt uitgebracht. Het is echter wel een leidende verzameling van classificaties, die oorspronkelijk bedoeld is om de vele interpretaties van stoornis- sen te classificeren. Maar de DSM is meer dan dat. De DSM is een instrument geworden voor zorgverzekeraars in Nederland, die momenteel de DSM-5 aanhouden, de vijfde uitgave van het boek uit 2017. Aan de hand van de DSM-5 beslissen ze over

welke behandelingen wel of niet worden vergoed. Enkel als de stoornis is opgenomen in de DSM-5, kan er aanspraak gemaakt worden op vergoedingen. De classificatie uit dat boek heeft dus in ieder geval een sociale en economische waarde, ze deelt mensen in en plakt labeltjes.

De vraag is echter of er door die uitgekristalliseerde indeling ook meer wijsheid is gekomen over de verschillende vormen van waanzin die voorkomen. Dit is echter niet de plek om hier verder op in te gaan. De definities die in dit boek als uitgangspunt zijn genomen, zijn alle gebaseerd op de DSM-5. Wanneer dit een boek zou zijn over de oorsprong en de essentie van de verschillende psychische aandoeningen die in dit boek nader worden bekeken, zouden we een etymologisch en historisch onderzoek moeten instellen waarbij onze huidige opvattingen over een bepaalde aandoening danig op de proef zal worden gesteld. Een begrip en het gebruik daarvan is namelijk heel specifiek afhankelijk van de tijd en de plaats waar het gebruikt wordt. Maar aangezien we het archeologisch onderzoek, zoals Michel Foucault het uit zou voeren, nu even tot een later tijdstip uitstellen, maken we hier gebruik van de opvattingen van aandoeningen zoals die nu gangbaar zijn. Gebruikmakend van de huidige classificatie, stellen we een diagnose over de huidige filosoof. Want de filosoof leeft ook in het heden, en krijgt te maken met dezelfde regels en gebruiken als ieder ander.

Juist door de definities uit de DSM-5 als uitgangspunt te nemen, en ze te gebruiken in een diagnose die betrekking heeft op de filosofie en filosofen in het bijzonder, kunnen we wellicht ook meer te weten komen over deze definities zelf. Want het is onmogelijk iets te bespreken zonder tegelijkertijd ook daardoor vraagtekens te plaatsen bij de klinische bruikbaarheid van deze definities. Is het reflecteren op menselijk gedrag aan de hand van een specifieke terminologie wel een goede manier om te oordelen over mensen en menselijk gedrag? Kunnen we in de definities van de psychische aandoeningen wel een handvat vinden om te oordelen tussen normaal en 'waanzinnig'? Zouden we daarbij niet ook rekening moeten houden met de levensinstelling van de persoon zelf, en in het geval van de filosoof met de houding en de risico's die het denken met zich meebrengt?

Hopelijk kan dit boek tenminste een begin maken in het beantwoorden van die vragen.

De moderne filosoof

Een ander problematisch uitgangspunt dat een korte toelichting behoeft, is het begrip 'moderne filosoof'. Het is onduidelijk wat het begrip 'modern' eigenlijk inhoudt. In verschillende vakgebieden wordt er een eigen betekenis aan gegeven, maar ook binnen de filosofie zelf is het niet eenduidig wat ermee wordt bedoeld.⁸ Zonder een gehele geschiedenis van dit begrip te willen geven, zullen we kort moeten bekijken hoe het begrip hier wordt opgevat.

Eigenlijk wordt met 'moderne filosoof' niemand anders bedoeld dan de hedendaagse filosoof en denker, degene die nu leeft, in feitelijke lichamelijke als wel metaforische en theoretische zin van 'leven'. Dat betekent dus dat het gaat om zowel de nu levende, zich bewegende filosofen geboren in de twintigste eeuw, alsook de filosofen die zich door hun invloed en denken nu als levende gedachten onder de mensen bewegen. Veel van de psychische diagnoses die we zullen bespreken, zijn goed herkenbaar bij de grotere filosofen uit de 19^e en de 20^e eeuw. Maar toch zullen er geen voorbeelden worden gebruikt in de hierop volgende hoofdstukken. Een voorbeeld heeft namelijk weinig functie buiten een sensatie en populaire betekenis. Een voorbeeld kan enkel een al duidelijk beeld bevestigen, en is geen argument ter ondersteuning van een fenomeen. Wat niet betekent dat we geen rijtje filosofen kunnen opnoemen waaraan velen direct zullen denken bij het stellen van de diagnose van de moderne denker. Denk bijvoorbeeld aan de psychoses van Nietzsche, of de hypochondrie van Derrida. Maar ook in de nu nog levende bekende personen binnen de filosofie kunnen we deze aandoeeningen herkennen, wanneer we eenmaal de diagnose gemaakt hebben. Zo herkennen we de waanstoornis van Alain de Botton, het autisme van Slavoj Žižek, het narcisme van Avital Ronell.

Maar met de moderne filosoof wordt niet zozeer verwezen naar de 'grote namen' die de geschiedenis in gaan. Juist de

amateurfilosoof, de mysticus, de denker, de theoreticus, de doener, de academicus – zij zijn degenen die worden uitgenodigd op dit spreekuur te komen. Want niemand die zijn denken en zijn wereldbeeld serieus neemt is gevrijwaard van de aandoeeningen die worden gediagnosticeerd door de psychiatrie. Dat maakt dit diagnostisch proces niet alleen interessant als algemene diagnose van de grote filosofen, maar juist als een reflectie op waar de filosofie ons allemaal, ons als denkers, gebracht heeft.

Het oordeel van de diagnose

Maar hoe zit het dan met het probleem van de diagnose zelf? Zeker in filosofisch oogpunt is elke diagnose veeleer op te vatten als een onzeker oordeel dan als een onwrikbare waarheid. Dat ligt niet alleen aan het probleem van de definities van de gebruikte termen zelf, die enkel een waarde hebben dankzij hun context van tijd en plaats. Ook komt dit doordat we te maken hebben met een oordeel dat is gebaseerd op een beperkte set waarnemingen.

Binnen de filosofie bestaat er een stroming die zich geheel bezighoudt met hoe we fenomenen begrijpen en waarnemen, namelijk de fenomenologie. In de fenomenologie wordt stilgestaan bij het feit dat alle kennis en waarnemingen die wij hebben bestaan uit twee componenten: ten eerste de waarnemer zelf, en ten tweede dat wat hij of zij waarneemt. Als we willen weten wat 'waar' is, dan beperkt zich dat noodzakelijkerwijs tot het bestuderen van fenomenen, namelijk datgene wat wij kunnen waarnemen. Wanneer we iets willen weten over de essentie van iets, dan beperkt onze kennis daarover zich tot datgene wat we door de waarneming ervan kunnen bepalen. De rest, onze herinneringen en andere oordelen moeten we volgens Edmund Husserl 'tussen haakjes zetten'.⁹ Hierbij zien we direct wat voor een onmogelijkheid het oordeel van de diagnose in zich houdt. De diagnose heeft namelijk van tevoren al een oordeel geveld. Er is al een standpunt ingenomen met betrekking tot de vraag wat de werkelijkheid is. Het hele boekwerk van de DSM staat vol